

We wrześniu 1973 roku wędrując po Bieszczadach pod szczytem Tarnicy (1348 m) spotkałem ptaka zachowującego się bardzo ufnie w stosunku do człowieka. Pozwalał on zbliżyć się do siebie na odległość dwóch metrów, lecz nie bliżej, co pozwoliło na wykonanie zdjęć, które, zwłaszcza że są to barwne diapozytywy, ułatwiły dokładne jego oznaczenie. Był to mornel *Charadrius morinellus* L. z rodziny siewkowatych występujący na bezludnych wyżynach północnej Azji i Europy. W Europie środkowej zachował się jako relikwyt polodowcowy jedynie w dwóch miejscach — w Alpach i Karkonoszach, przy czym o tym ostatnim stanowisku od 1948 roku brak wiadomości. (Sokołowski 1972). Prawdopodobnie spotkany przeze mnie ptak w Bieszczadach znalazł się podczas swojej jesiennej wędrówki na południe, którą odbywa od sierpnia do listopada. Kontrastowe ubarwienie wskazuje, że była to samica, która u mornela jest większa i ładniej ubarwiona niż samiec, ten bowiem jest bardziej szary, co wiąże się z odwróceniem czynności biologicznych, gdyż samiec wysiaduje jaja i wodzi pisklęta. Załączone zdjęcie jest czarno-białą odbitką z barwnego diapozytywu.

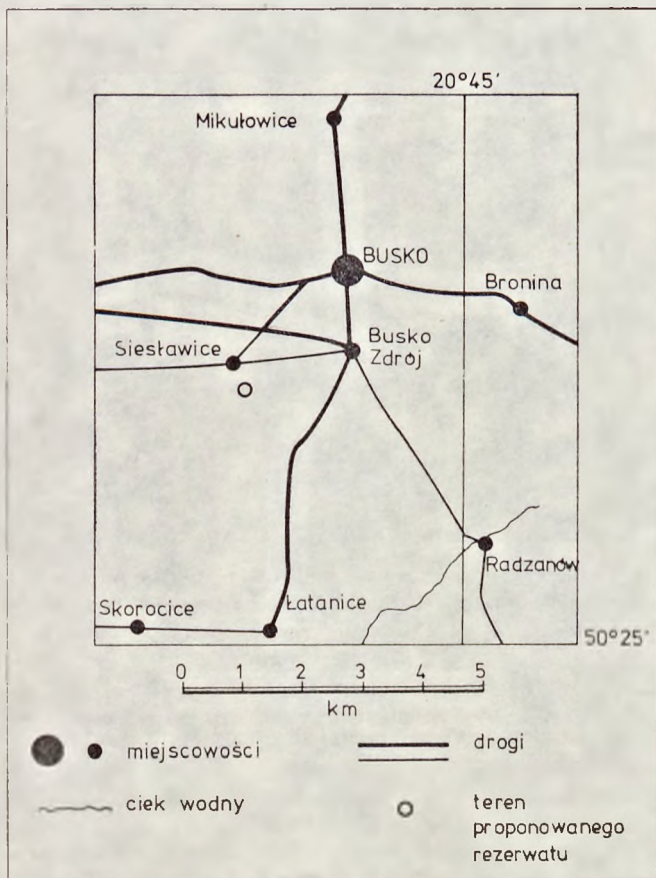
Marek P. Krzemiń

OCHRONA PRZYRODY NIEOŻYWIONEJ

Godny zachowania zespół form krasu gipsowego w Siesławicach koło Buska Zdroju

Zjawiska krasowe występują w Polsce tylko w niektórych okolicach na południu kraju, głównie na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej i w Zachodnich Tatrach, gdzie wykształcony jest kras wapienny. Jedynym w naszym kraju obszarem, gdzie zjawiska krasowe rozwinięte są w skałach gipsowych jest Niecka Nidziańska. Cały teren stanowi mocno odwodnione obniżenie jurajskie, wypełnione utworami środkowej i górnej kredy. Na wschód od dolnego biegu rzeki Nidy występują duże trzeciorzędowe pokłady skał gipsowych, tworzących charakterystyczną rzeźbę terenu o postaci małych i niskich wzgórz gipsowych z kopulastymi wierzchołkami i łagodnymi zboczami.

Ze względu na występowanie na tym terenie zjawisk krasowych oraz reliktowych zbiorowisk roślinnych, a także duże walory turystyczno-krajoznawcze Niecka Nidziańska od dawna była przedmiotem zainteresowania geografów i przyrodników. Szczególnie dużo uwagi poświęcano zjawiskom krasowym. Pierwszą wiadomość o występowaniu na tym

Ryc. 1. Plan sytuacyjny okolic Buska z zaznaczeniem proponowanego rezerwatu koło Siesławic. — Sketch map of the environs of Busko with the proposed nature reserve near Siesławice marked on it

terenie małych zagłębień z niknącymi pod ziemią potokami, silnie bijących źródeł i jaskiń podał Sawicki (1919) i Gąsiorowski (1925). Dokładna charakterystyka fizyczno-geograficzna tego terenu oraz opis zjawisk krasowych zostały przedstawione w późniejszych latach przez Flisa (1954, 1956) i Drzał (1968). Do najbardziej charakterystycznych form krasowych na tym terenie należą podziemne jeziora i jaskinie, wertoby, czyli bezodpływowe zapadliska powstałe przez zawalenie się

Ryc. 2. Fragment proponowanego rezerwatu: nadziemne okno jaskini z podziemnym jeziorkiem. — Part of the proposed nature reserve. The above-ground window of the cave with an underground pond. Fot. Z. Pniewski

stropów nad podziemnymi jaskiniami oraz kopulaste wzniesienia, utworzone w wyniku nabrzmienia skał gipsowych wskutek pochłaniania wody przez anhydryty, co powoduje zwiększenie masy skalnej o 20—30%.

Poza zjawiskami krasowymi najbardziej cennymi na tym terenie obiektami przyrodniczymi są zbiorowiska roślinne. Niecka Nidziańska, należąca pod względem geobotanicznym do Krainy Miechowsko-Sandomierskiej charakteryzuje się zdecydowaną przewagą roślinności murawowej nad lasem. Jest to jeden z najbogatszych pod względem florystycznym terenów Wyżyny Małopolskiej. Do najbardziej interesujących zbiorowisk roślinnych na tym terenie należą murawy kserotermiczne z roślinnością stepową, szczególnie dobrze wykształcone na podłożu gipsowym, nie sprzyjającym rozwojowi zadrzewień i lasów. Zbiorowiska kserotermiczne zajmowały niegdyś znaczne przestrzenie. W miarę wzrostu intensyfikacji rolnictwa i zajmowania coraz większych obszarów pod uprawy, powierzchni muraw kserotermicznych uległy znacznemu zmniejszeniu. Obecnie resztki flory stepowej spotkać można jedynie w miejscach o płytkiej glebie, w jarach lub na zboczach, gdzie prowadzenie upraw rolnych nie jest możliwe. Rozmieszczenie zespołów mura-

Ryc. 3. Fragment proponowanego rezerwatu: tunel i wejście do jaskini. — Part of the proposed nature reserve. Tunnel and entrance to the cave. Fot. Z. Pniewski

wowych uzależnione jest głównie od ekspozycji i głębokości gleby (Medwecka-Kornaś 1959). Na glebie płytkiej i na zboczach o ekspozycji południowej występuje zespół stulisza miotłowego i ostnicy włosowatej *Sisymbrio-Stipetum capillatae*, będący prawdopodobnie najstarszym zbiorowiskiem roślinnym na tych terenach i pierwotnym zbiorowiskiem roślin stepowych na skałkach gipsowych. Natomiast na glebach średnio głębokich i zboczach o ekspozycji północnej wykształcony jest zespół seslerii błotnej i wężymordu stepowego *Seslerio-Scorzoneretum purpurea*.

Szczególnym zagrożeniem dla wielu terenów Niecki Nidziańskiej na przestrzeni wielu lat była przemysłowa eksploatacja gipsu, prowadząca do zupełnej dewastacji całego krajobrazu. Celem ochrony charakterystycznego krajobrazu krasu gipsowego oraz występujących na tym terenie reliktowych zbiorowisk roślinnych utworzono w latach 1954—1962 siedem rezerwatów, spośród których do najbardziej cennych należy rezerwat skalno-stepowy w Skorocicach koło Buska o powierzchni 7,0 ha (Alexandrowicz, Drzał, Kozłowski 1975). Teren rezerwatu charakteryzuje się dużym nagromadzeniem form krasowych, zwłaszcza powstałych na drodze procesów nabrzmiewania skał gipsowych, ochronę których postulowało wielu autorów (m. in. Kreutz 1925, Malicki 1947, Kobendza 1947).

Ryc. 4. Zdewastowany krajobraz krasowy w okolicach Siesławic. — Devastated karst landscape in the environs of Siesławice. Fot Z. Pniewski

Mimo objęcia prawną ochroną najbardziej wartościowych zabytków przyrody nieożywionej i ożywionej kras gipsowy Niecki Nidziańskiej jest nadal zagrożony, głównie na skutek rozwoju rolnictwa i wzrostu ilości produkowanych zanieczyszczeń. Wypasy bydła na terenach nieużytków rolnych porośniętych przez zdegradowane zespoły muraw kserotermicznych oraz nielegalne wysypiska śmieci zakładane w zapadliskach krasowych i zanieczyszczające wody podziemne powodują nieodwracalne zmiany siedliskowe i krajobrazowe. Przykładem takich dewastacji są okolice Siesławic koło Buska Zdroju, gdzie na niewielkim terenie występuje duże nagromadzenie rzadkich form krasowych. Kras w okolicach Siesławic jest drugim po Skorocicach unikalnym w naszym kraju obiektem tego rodzaju, w pełni zasługującym na ochronę, na co zwrócili już dawno uwagę Gąsiorowski (1925) i Malicki (1947). W okresie ostatnich 30 lat na skutek różnych zabiegów gospodarczych, zwłaszcza ciągłego zasypywania terenu odpadkami komunalnymi, kras w Siesławicach, zajmujący dawniej powierzchnię około 10,5 ha, ulega znacznemu zmniejszeniu. Obecnie na powierzchni 1,5 ha zachowały się jeszcze liczne werteby, szczeliny i rynny krasowe oraz częściowo odstonięty podziemny zbiornik wodny pochodzenia wertebowego z nadziemnymi oknami. Teren ten ze względu na występowanie na stosunkowo niewielkiej powierzchni bardzo różnorodnych form i zjawisk krasowych, zwłaszcza podziemnego

jeziorka oraz resztek reliktywnej roślinności stepowej (m. in. stanowiska dzwonka syberyjskiego *Campanula sibirica*) ma dużą wartość i jest bardzo dobrym obiektem turystyczno-krajoznawczym. Z tego względu konieczna jest ochrona tego niewielkiego terenu przed dalszą dewastacją, poprzez utworzenie rezerwatu. Teren przyszłego rezerwatu wymaga jednak pewnego uporządkowania, zwłaszcza wydobycia z jeziorka zatopionych opon, padliny i innych przedmiotów oraz zabezpieczenia od strony pobliskiego wysypiska odpadków komunalnych z Buska Zdroju. Warto podkreślić, że teren ten jest zupełnym nieużytkiem rolnym, nie nadającym się jako pastwisko dla bydła. Pasącym się zwierzętom grozi niebezpieczeństwo na skutek zarywania się gruntu i z tego względu okolice te od niepamiętnych czasów miejscowa ludność nazywa „karabosom” (Zwołski 1960, 1971).

Ochroną tego miejsca zainteresowane są w dużym stopniu także władze Oddziału PTTK w Busku Zdroju, ze względu na jego dużą wartość dydaktyczną. Rezerwat ten, zdaniem działacza PTTK w Busku mgra Leszka Cmocha, byłby łatwo dostępnym i pogładowym obiektem ilustrującym różnorodność zjawisk krasowych dla uczestników licznych wycieczek krajoznawczych organizowanych dla kuracjuszy, a szczególnie młodzieży szkolnej przebywającej na leczeniu sanatoryjnym w Busku Zdroju. Pozwoliłoby to jednocześnie na odciążenie od ruchu turystycznego rezerwatu w Skorocicach. Uporządkowanie i zabezpieczenie proponowanego terenu jako przyszłego rezerwatu geologiczno-florystycznego jest sprawą bardzo pilną ze względu na szybko rozrastające się w sąsiedztwie komunalne wysypiska śmieci i hałdy szkła, która grozi wchłonięciem tego unikalnego obiektu. Perspektywiczne zabezpieczenie terenów, które w chwili obecnej ulegają powolnemu niszczeniu, jest szczególnie istotną sprawą dla ochrony przyrody nieożywionej (Birkenmajer 1959).

Krzysztof Kasprzak, Zygmunt Pniewski

PIŚMIENNICTWO

Alexandrowicz Z., Drzał M., Kozłowski S. 1975 *Katalog rezerwatów i pomników przyrody nieożywionej w Polsce*. Studia Naturae ser. B nr 26.

Birkenmajer K. 1959 *Zagadnienia ochrony przyrody nieożywionej w Polsce*. Ochr. Przyr. R. 26.

Drzał M. 1968 *Geneza i wiek kopalnej rzeźby krasowej zachodniej części obszaru świętokrzyskiego*. Prz. geogr. t. 40 z. 3.

Flis J. 1954 *Kras gipsowy Niecki Nidziańskiej*. Pr. geogr. Inst. Geogr. PAN nr 1.

- Flis J. 1956 *Szkic fizyczno-geograficzny Niecki Nidziańskiej*. Czasop. geogr. t. 27 z. 1.
- Gąsiorowski M. 1925 *Podziemne jezioro w krasie gipsowym w Siestawicach jako osobliwość przyrody*. Ochr. Przyr. R. 5.
- Kobendza R. 1947 *Rezerwat skalno-stepowy w Skorocicach*. Chrońmy Przyr. R. 3 z. 1/2.
- Kreutz S. 1925 *W sprawie ochrony przyrody nieożywionej*. Ochr. Przyr. R. 5.
- Malicki A. 1947 *Zabytki przyrody nieożywionej na obszarach gipsowych dorzecza Nidy*. Chrońmy Przyr. R. 3 z. 1/2.
- Medwecka-Kornaś A. 1959 *Roślinność rezerwatu stepowego „Skorocice” koło Buska*. Ochr. Przyr. R. 26.
- Sawicki L. 1918 *O krasie gipsowym pod Buskiem*. Prz. geogr. 1919 t. 1.
- Zwolski Cz. T. 1960 *Busko i okolice*. Sport i Turystyka. Warszawa
- Zwolski Cz. T. 1971 *Ponidzie*. Sport i Turystyka. Warszawa.